

ГЛАГОЛСКА МЕТАПЛАЗМА

UDK 808.61/62—25 : 82.8

БРАНКО ТОШОВИЋ

Изворни научни рад

Примљен: 12. фебруара 1990.

Филозофски факултет Сарајево

Прихваћен: 9. априла 1990.

У раду се разматрају глаголски облици који се подвргавају супстанционалним модификацијама (додавању, одузимању, премјештању, замјењивању) и који воде стварању различитих глаголских метаплазми — фонометаплазми, морфометаплазми, синтактоплазми и текстоплазми.

Под појмом метаплазма подразумијевамо граматичку форму насталу деформацијом граматичког еталона, додавањем или одузимањем одређеног структурног елемента.¹ Метаплазма је неоформа која се добија трансформацијом примарног облика. Можемо је назвати и метаформом (формом форме). У њеној основи налази се редунданција или економичја. Да би се добила метаформа, примјењују се два поступка: један који води стварању редундантних облика, а други који води стварању редукованих облика. Редунданца, односно редукција формалне су природе, јер је у питању нарушавање сигналне, а не семантичке организације. У суштини ријеч је о плус- и минус-поступку, односно додавању и одузимању.

¹ Наше тумачење метаплазме донекле се разликује од тумачења метаплазме у Општој реторици групе аутора (Дјуба Ж. и др. *Общая риторика*. — Прогресс, Москва, 1986, 392 с. Пер. с франц.) — даље ОР. Неподударност се састоји у следећем. Прво, за разлику од ОР у којој се метаплазма дефинише као операција која мијења гласовну или графичку страну поруке (ОР, 92), за нас је метаплазма, прије свега, резултат операције, а не процес операције. То је због тога што други дио термина (*—плазма*) подразумијева супстанцу, материју, а не радњу. Не би било у духу нашег језика овим термином означавати поступак, већ производ тог поступка. За саму операцију уводимо низ различитих појмова (деформација, структурно помјерање, скраћивање, додавање, модификација, острукција, редукција, делегаолизација итд.). Друго, ми не диференцирамо метаплазму и метатаксу онако строго како се то чини у ОР (сами аутори ОР призивају да граница између метаплазме и метатаксе није сувише изражена и крута). ОР разматра метаплазму као фигуру која мијења гласовни и графички лик ријечи или јединица вишег нивоа, а метатаксу као фигуру која мијења структуру реченице. Пошто се структурне модификације о којима говоримо дешавају и на једном и на другом плану, чинило нам се оправданим појам метаплазме проширити и на метатаксу. Стога под метаплазмалским операцијама подразумијевамо све поступке који воде супстанционалној промјени глагола, почев од фонетско-фонолошког па до текстуалног нивоа. Тачније, све врсте структурних модификација (фонетско-фонолошке, морфолошке и синтаксичке) проматрамо као цјелину, као једну метаплазму. То, наравно, не значи да шире истраживање неће тражити јасно разграничавање метаплазме и метатаксе.

И један и други представљају врсту деструкције граматичке структуре те се могу означити на различите начине: као деформација, аномалија, структурно помјерање, дефектност, супстанционална модификација, опструкција итд.

Метаплазма као форма форме претпоставља бинарну опозицију примарног и секундарног облика. Примарни облик је онај који није реализован, а који служи за образовање секундарног, употријебљеног облика. Први (примарни) увијек је стандарднојезички, док се другим (секундарним) нарушава граматичка норма. Управо то нарушавање граматичке форме чини битну карактеристику метаплазме. Однос између њене примарне и секундарне форме личи на однос базе и надградње: надградња је својеврсно осмишљавање базе, која се у том процесу свјесно или несвјесно подвргава структурним промјенама. Метаплазма се може окарактерисати и као облик другостепеног семиотичког система настао на бази првостепеног.

Метаплазме овакве врсте настају из два разлога: један је социолингвистичке, а други стилистичке природе. Структурна помјерања у неком граматичком облику могу настати као резултат непознавања или несхватања стандарднојезичке норме датог језика што доводи до појаве неправилних облика као што су *'оћемо, заборавит'*, *стан'те, дош'о* и сл. То су, дакле, граматички колоквијализми. С друге стране, таквим промјенама жели се створити посебан ефекат, жели се актуелизирати дати облик, односно настоји се зауставити реципијентова пажња с циљем да се створи ефекат и изазове реакција. Метаплазма на тај начин постаје врстом отежале форме (свако додавање или одузимање усложњава процес декодирања информације). Тиме се добија граматички стилем, а неки његови видови могу се окарактерисати и као граматичка метафора. У проучавању ових феномена примарном формом бави се нормативна граматика, секундарном формом, односно метаформом стилистика, а појединим аспектима једне и друге форме социолингвистика.

Метаплазме имају своју стилистику кодирања и стилистику декодирања. Пошиљалац метаforme уноси одговарајуће промјене које прималац мора дешифровати. Стилистика кодирања треба да дадне одговор на питање како протиче поступак припреме метаплазме, а стилистика декодирања мора да утврди како тече процес њеног перципирања.

Анализа ширег корпуса показује да је плус-поступак мање фреквентан него минус-поступак. Могућност да се један граматички облик прошири много је мања него да се скрати. Осим тога, редукацијом се не прелази на неки други језички ниво као што се то дешава са додавањем. Проширивање граматичког облика већ се налази у граматичком систему у форми творбених поступака, који такође могу довести до појаве стилистички обојених ликова. Рецимо, префиксацијом, која није ништа друго него поступак анафорског додавања, може се добити граматички стилем (*попридићи се, поизмаћи се, ваздићи, заприсати* — ЂП). Међутим, префиксација, као и суфиксација и други творбени поступци, имају системски карактер, они не нарушавају граматичке норме, нити су облик деструкције. И баш због тога што у граматичком систему већ

постоји механизам који се базира на додавању и који дјелује у систему творбе није могуће да плус-поступак добије ширину. С друге стране, минус-поступак не долази у колизију са творбеним или неким другим планом, што му још више проширује могућност примјене. Осим тога, у језичкој комуникацији, поготово свакодневной (одакле долази највећи број метаплазми), редунданција не може имати ширину као економија.

И један и други поступак су ограничени тиме што свака деформација има своје границе. У суштини то значи да се форма може мијењати дотле док се може препознати њена формална конфигурација. Мјера до које треба ићи у деструкцији релативан је појам. И ако у тој мјери има ишта апсолутног, онда је то препознатљивост. Овдје је врло битно истаћи да метаплазма има два своја аспекта: синтакматски и семантички. Промјене на синтакматском плану (другачије речено, промјене у линијској, сигналној организацији поруке) не смију замаглити семантички план: као што се мора препознати граматички лик, тако се мора сачувати могућност дешифровања смисла. Минус-поступак може се примјенити захваљујући језичкој редунданци. Пошто се у језику увијек може предвидјети оно што слиједи, тачније може се предвидјети понашање система, ми смо у стању да реконструирамо елементе који не постоје. Најбољи примјер је телеграфски стил. Плус-поступак је, у односу на минус-поступак, лакше декодирати јер не треба ништа реконструирати, неопходно је једино наћи границу између два дијела: основног и додатног.

За стилистику ови феномени имају посебан значај, и то из више разлога. Прво, они на свој начин потврђују да све оно што је стилистичко настаје као резултат одређених помјерања, одређеног нарушавања или посебног структурирања (није без основа настала и једна од, и данас актуелних, дефиниција стила као одступања од норми). Друго, они по својој природи треба да буду предмет интересовања готово свих стилистичких школа и праваца. Међу њима потребно је истаћи дескриптивну стилистику (или стилистику ресурса), која се бави проучавањем експресивних језичких средстава, стилистичком обојеношћу и стилистичким значењем. Њен дио под називом граматичка стилистика непосредно је повезан са проучавањем метаплазми. Метаплазме су релевантне и за функционалну стилистику јер се различито користе у појединим функционалним стиловима: у једним су честе (књижевноумјетнички и разговорни), у другим ријетке (публицистички), а у трећим неспојиве са функционалностилским нормама (научни и административни). У савременој стилистици постоје покушаји да се инаугурише посебан правац под називом стилистика одступања, која полази од тога да стилистички ефекат долази као резултат одређених трансформација, тзв. стилистичких трансформација, и да основу стила чини одступање од норми. Метаплазма је управо врста факултативне, а не обавезне трансформације, којом се нарушава граматичка норма. Оне се могу разматрати и са аспекта још једног модерног стилистичког правца — семиотичке стилистике. На том плану корисно је проучити синтактичку, семантичку и прагматичку

мотивираност метаплазме, њену семиотичку специфичност. Посебно је неопходно размотрити прагматичку димензију метаплазме као знака и односа у њој првостепеног и другостепеног. Ту је још стилистика кодирања и стилистика декодирања. Сложенији облици метаплазме, то јест они који дубље задиру у структуру текста, захтијевају анализу у оквиру текстуалне стилистике, чији је предмет проучавања композиција, односно структурно-стилистички потенцијал текста, композиционо-стилистички типови и форме те примјена конструктивних поступака. Треба такође споменути контрастивну стилистику, дијахронијску стилистику и сл. На овом плану посебно мјесто заузима стилистика умјетничког текста. Према томе, метаплазме се могу посматрати са више аспеката. На жалост, ни са једног од њих овај проблем није разматран у својој цјеловитости, како код нас тако и у развијенијим лингвистичким школама. Постоје истраживања само појединих видова метаплазми, али ширих студија нема. То је један од разлога нашега интересовања за овај феномен.

Пошто метаплазма подразумијева структурну промјену форме, јасно је да свака врста ријечи може дати свој тип метаформе. Стога се може говорити о именичкој, придјевској, замјеничкој, прилошкој, везничкој... метаплазми. Нпр.:

- тењак (< тенк) КС 193, тица КС 258, сафун КС 243, пос'о КС 317, Инглез КС 335;
- инглески КС 335;
- 'наки КС 177, овлики КС 173;
- оvdјека КС 127, 'вамо КС 182, вамо КС 179, дољена КС 246, оклен КС 137, ђе КС 193;
- 'вако КС 176;
- јопет КС 189, ондар КС 192;
- коно КС 245; к'о, ко КС 156;
- ил' КС 173, ал' КС, нит' КС 290;
- даклем КС 126...

За анализу смо изабрали глаголску метаплазму јер је то најраширенији и најинтересантији облик метаформе. Улога и значај глагола у граматичком систему потенцирају овакав избор.

Глаголску метаплазму можемо дефинисати као глаголску неоформу насталу трансформацијом егалона те форме. У зависности од тога који се поступак примјењује, да ли плус- или минус-, разликујемо прoстpиктивну и рeстpиктивну глаголску метаплазму. Прва се још може назвати коацервантном², коагулационом, конгломерационом³, контаминационом, редупликационом⁴. Друга се може означити као кондезациска, контракцијска⁵.

² Од лат. *coacervatio* — скупљање, нагомилавање.

³ *Conglomeratio* — механичко спајање нечег разнородног, неуређена мјешавина; конгломерација — спајање појединих предмета у једну цјелину, при чему они задржавају своје црте и својства.

⁴ Редупликација — понављање, удвајање коријена, основе.

⁵ Од лат. *contractio* — стезање, скупљање.

ПРОСТРИКТИВНА ГЛАГОЛСКА МЕТАПЛАЗМА. У анализи коју смо извршили утврдили смо да плус-поступак има двије варијанте: анафорски и епифорски.

Анафорски плус-поступак образује такву метаплазму у којој се почетку еталона додаје неки елеменат. У реторици за овакве случаје примјењује се назив протеза. Ако, као што смо рекли, не узимамо у обзир системске већ само факултативне плус-поступке, онда ћемо имати мало примјера. Један од њих је посебно интересантан. То је метаформа *највољети*, настала спајањем префикса *нај-* за образовање компаратива придјева или прилога и перфекта. Не ради се, дакле, о глаголском префиксу него о префиксу који се преноси из система друге (других) врсте ријечи. Дакле, нарушавају се саодноси унутар граматичког система језика на тај начин што се структурни елеменат једног подсистема преноси у други подсистем. У процесу декодирања овакве форме из дубинске структуре израња пропуштени елеменат *више* (> *највише вољети*). Према томе, формално се ради о плус-поступку, а у суштини ријеч је и о минус-поступку. Тачније на бази минус-поступка добија се плус-поступак. Деструкцијом синтагме *највише вољети*, односно испадањем *више* префикс *нај-* остаје одвојен и пошто као такав не може опстати, прикључује се глаголу. Ову операцију разматрамо као плус-поступак јер полазимо од њеног коначног резултата, од онога шта је добијено, а не процеса, од онога како је дошло до појаве. Једно од објашњења може да се базира на економији језичких средстава. Будући да дата метаплазма долази из разговорног стила (и затим се преноси у књижевно-умјетнички), реална је претпоставка да се деструкција појављује прије свега из жеље за скраћењем процеса преношења поруке, што је општа особина разговорног стила. Додајмо да се ова промјена лексикологизирала и да је региструју наши лексикографски приручници. Нпр. у Рјечнику српскохрватског језика Матице српске каже се: *највољети* — *-лим*, ијек. *највољети*, свр. нар. *највише вољети*, *вољети више од свега*.⁶ Овај рјечник наводи још један примјер: *најволији*, *-а*, *-е* у изразу: *најволији сам* (си итд.) заст. покр. *највише волим*, *најрадије бих*.

Епифорски плус-поступак води стварању метаплазме у форми додатка еталону одређеног структурног елемента. Тако настаје парагога (термин реторике). У корпусу који смо истраживали број додатака није велик: то су постфикси типа *-дер* (видидер), *-дере* (видере), *-дерте* (дођидерте), *-дете* (немојдете) и сл. Нпр.

— Охо, *видиред!* — поскочи Тодорина чисто срећан што се њему није нешто тако десило. (БП, 350)

— Еј, вас двојица горе, *немојте* ми пагити мачка! (БП, 437)

— *Погледајдер*: овом куклом само привучеш Турчина, па га онда швиљком ждрокнеш! (БП, 369)

— Ехе, а ти опет мислиш: »*Видере* Гојкићу Ђупурдије!« — отресао је Гојко главом примичући се корак по корак, мало погурен као да се спрема да скочи на дјечака. (БП, 422)

⁶ *Речник српскохрватског језика*, — Матица српска — Матица хрватска. Нови Сад — Загреб, књ. 3, стр. 547.

— Ехе, нису они свеци. *Видидер* само овога зубатог. (Б.П., 499)
 — О, виђај ти само колико је тога пада! — гласно се чудила баба (Б.П., 489).

— Ех! Нек иду у неку ствар! — одбруси *Пирго* не прекидајући игру. — *Ходидер* ти да видиш како ове људине скачу. (Б.П., 558)

— *Николетина*, еј! *Пирго*! *Дођидерте* да видите господина капетана који је дошао да хапси и суди по нашој *Подпорини*. (Б.П., 562)

— Баш си погодио ко ће ти се предати! — псовао је *Пирго*, разгрчући уз ораду измрзлу сипкаву снјежну хрпу. — *Никола*, *дођидер* овамо! (Б.П., 630)

Посебан случај је епентеза — додавање у средини ријечи.

Пошто су овакве метаплазме доста ограничене у употреби, централна пажња треба да се посвети ономе што је много фреквентније и разнородније, а то су метаплазме које настају путем минус-поступка.

Рестриktivна глаголска метаплазма. Рестриktivна метаплазма (у даљем тексту само метаплазма) заснива се на минус-поступку који доводи до изостављања неког структурног елемента. Таквом операцијом настаје својеврсна празнина, односно рупа (термин савремене молекуларне физике). Међутим, та бјелина има значењски карактер. Као што у физици празнина није обично непостојање материје тако и у глаголској метаплазми одсуство испуштеног елемента није семантичка нулта позиција. У зависности од степена деструкције празнине у глаголској форми могу бити лаке и тешке: лаке су на фонолошком, а тешке на синтактичком и текстуалном плану. Њихова појава ствара шум у комуникацијском каналу који се у процесу декодирања мора превазићи. Оваква метаформа доводи до нарушавања предвидљивости. Она се појављује као нешто неочекивано па се зато на њој фиксира примаочева пажња. Тачније ради се о нарушавању одређене сукцесивности сигнала, што доводи до појаве тзв. ефекта превареног очекивања. Деструкција овакве врсте не повећава семантичку информацију, она је може само смањивати, тачније отежавати њено примање, али зато ствара допунску информацију — стилистичку. Дакле, може се говорити да се минус претвара у плус. Управо је овдје важан моменат — дефект води ефекту, а он пак изазива афекат. Тако добијамо својеврстан ланац: дефект → ефект → афект. Метаплазма појачава стилистичку информацију текста, али само уз услов да постоји свјесност и сврсисходност њене примјене. Због неопходности декодирања те стилистичке информације (реконструкције елемената који не постоје) процес перципирања метаплазме се успорава и продужује.

Све ово указује на то да глаголска метаплазма има површинску и дубинску структуру. У њеној формалној структури запажа се празнина, а на семантичкој равни дешифрује се елементи који недостаје. Процес перципирања глаголске метаплазме управо се и састоји у томе да се међусобно повезују површинске и дубинске структуре. У том смислу метаплазма представља знак који се подразумева и о коме Бали пише: »Знак се подразумева ако механизам језика без помоћи говора омогућује (несвјесно) његову реконструкцију на основу асоцијације са другим лингвистичким типом у коме тај знак има експлицитну форму

и исто значење⁷. Глаголска метаплазма може се назвати и имплицитном појавом.

Чињеница да се у њој пажња реципијента концентрише на форму, да се промјени не подвргава семантичка, већ формално-језичка информација чини глаголску метаплазму важним предметом стилистичких истраживања. То је специфична врста актуелизације дијела текста, односно посебна врста истицања и фокусирања пажње.

Глагол се подвргава сљедећим операцијама скраћивања: а) фонолошком скраћивању, б) морфолошком скраћивању, ц) синтаксичком скраћивању, д) текстуалном скраћивању. Прва операција доводи до појаве фонометаплазми, друга морфометаплазми, трећа синтактоплазми, четврта текстоплазми. Синтактоплазме и текстоплазме представљају зероплазме јер се ради о нултим глаголским облицима на нивоу реченице и текста. Поступак који води настајању зероплазми назвали смо деглаголизацијом (Тошовић, 1985)⁸. Скраћивање граматичких облика може се још назвати метатаксом. Она има два појавна облика: 1. претварање аналитичких форми у синтетичке, 2. потпуно губљење глаголских форми у синтагми, реченици и читавом исказу (тексту), што доводи до стварања нултих облика, односно нултог знака.

Фонометаплазме представљају супстанцијалну модификацију глагола на фонолошком нивоу. Промјена супстанце глагола може бити на почетку, у средини и на крају ријечи. Стога разликујемо глаголску аферезу (деструкцију на почетку ријечи), глаголску апокопу (деструкцију на крају ријечи), глаголску синкопу (деструкцију у средини ријечи) и глаголску синерезу (деструкцију слога). Све се то може једним именом означити као фонолошка елипса. Навешћемо неколико примјера: афереза — 'оћемо, 'ватам; апокопа — заборавит', јес', закла'; синкопа — а) вокалска — стан'те, б) консонантска — тре'нути; синереза: чек'.

Фонолошка скраћивања захватају све глаголске облике.

Инфинитивне метаплазме настају ампутацијом постфикса -и (заборавит') или сугласника у основи (по'ватати).

Презентске метаплазме долазе: изостављањем посљедњег самогласника (јес'), одбацивањем првог сугласника ('ватам), пропуштањем сугласника у средини основе (по'вата).

Перфектне метаплазме образују се: испадањем посљедњег самогласника основе (дош'о), испадањем самогласника у наставку (прича'), испадањем сугласника основе (у'ватио).

Аористне метаплазме базирају се на изостављању наставка -х (задеси').

⁷ Бадли Шарл. *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Пер. с 3-его франц. изд. Е. В. и Т. В. Венгцель. Редакция, всулит. ст. и прим. Р. А. Будагова. — Изд-во иностр. лит-ры, М., 1955, 416 с.; стр. 175.

⁸ Тошовић Б. *Деглаголизација као умјетнички поступак у руској и нашој поезији*. — Књижевни језик, Сарајево, 1986, бр. 15/3—4, с. 327—330.

Императивне метаплазме имају највише варијанти, које се заснивају на: деструкцији посљедњег самогласника основе (*бјеж'мо*), деструкцији посљедњег сугласника у ријечци *нека* и *хајде* (*нек', хајд'*), деструкцији првог сугласника (*'оди*), деструкцији посљедњег самогласника (*стан'*), деструкцији посљедњег самогласника и сугласника (*чек'*).

Кондиционалске метаплазме творе се: одбацавањем наставка постојећег глагола (*би'*), изостављањем неког елемента у оба дијела сложеног облика (*би' заиск'о*).

Футурске метаплазме имају изостављен први сугласник (*'оћемо*).

За остале облике нисмо нашли примјере у корпусу који смо истраживали.

Сви наведени видови метаплазме долазе из разговорног стила, односно књижевноумјетничког. Они носе у себи допунску информацију о социјалном поријеклу говорног лица, његовом културно-образовном нивоу и степену владања нормама стандардног језика. У поезији оваква скраћивања представљају елемент ритмичке организације стиха.

Морфометаплазме настају претварањем аналитичких глаголских облика у синтетичке. То значи да се у српскохрватском језику оваквој врсти деструкције могу подврћи следећи глаголски ликови: перфект, плусквамперфект, футур, кондиционал, аналитички облик императива и пасивни глаголски облик. То истовремено значи да морфометаплазма не може настати код простих глаголских облика (инфинитива, презента, синтетичког облика императива, аориста, имперфекта, глаголског прилога садашњег, глаголског прилога прошлог, глаголског придјева радног, глаголског придјева трпног). Они, међутим, могу имати фонолошке, синтактичке и текстуалне метаплазме.

Перфект се, као што знамо, састоји од краћих облика презента глагола <*јесам*> и глаголског придјева радног. Деструкцији се најчешће подвргава помоћни глагол на тај начин што се он изоставља па сва семантичка и граматичка тежина прелази на глаголски придјев радни. Такав облик у нашим граматикама познат је под називом кратки или крњи перфект.

— Нема ту несреће, пашо, хвала Богу, него *полегла* зима лепо и како треба; кад год је мокра на почетку а сува на крају, зна се да ће бити добра подина. (АТ, 123)

Јер због ње и њене лепоте пало је за пола сата седам мртвих глава око њене куће. *Побили се* просци и отмичари. Три се породице у црно *завиле*. А она *умрла* од жалости. (АА, 72)

Отпјевао Сава друмом, *однио* пуну торбу, а код наших кућа остало *разбољено* прољеће пуно ноћних шумова, завијено цвијећем и пуповима, оживљено стричевом вечерњом пјесмом и кришом потапањем стриничим ноћним сузама. (ББ, 186)

Од свих морфометаплазми у српскохрватском језику најчешћи је крњи перфект.

Плусквामперфект, који се састоји од имперфекта помоћног глагола <бити> и глаголског придјева радног, даје метаплазму која је много рјеђа од крњег перфекта. И код њега се деструкцији подвргава помоћни глагол.

— Код Винка си био, аха? Богами се ја био *препао* да ти долазиш некаквим дружим путем — опрезно поче Бикан шарајући очима по околним кукурузима и свијетлим њивама с презрелим житом. (ЂП, 223)

Футур I у својој структури има краћи облик презента од глагола <хтјети> и инфинитив. И један и други дио се могу изоставити.

а) Изостављање инфинитива:

— Не. Њега ћемо назад у село. (ЂП, 122)

— Е бас ћу до њега, да видим шта ће бити. (ЂП, 108)

— Ево, велим, Боко, па ручај и данас не окрећи кући, така ти је така ствар. А он ће ти мени: лети брзо на поток и чекај код моста, Тривун је некуд тамо јутрос отишао. (ЂП, 227)

б) Изостављање помоћног глагола:

— Како цабе? А ко поби и осакапи толики божји свијет? Ваља за то плаћати.

— Ма ко *плаћати*? Зар сам ја за то крив, а? (ЂБ, 222)

Кондиционал, састављен од облика аориста помоћног глагола <бити> и глаголског придјева радног, образује метаплазму на бази изостављања глаголског придјева радног.

— Шта мислиш, Милошу, кога би за командира? (ЂП, 541)

— О, боже мој, куд ли би човјек са својом главом?! (ЂП, 238)

Потресен том вијешћу далеко више него што је и сам очекивао, он је читаву ноћ провео у мрачној тјескоби, савијен у високој планинској папрати, не знајући ни куд би ти шта би. (ЂП, 270)

— Не дај се ти, мали, оно је и твоја кућа исто колико и Савина. Знаш ја, рад би он тебе у бијели свијет, у туђину. (ЂП, 536)

Пасивни глаголски облик, који се гради од облика помоћних глагола <јесам> и <бити> и глаголског придјева трпног, образује метаплазму одбацивањем помоћног глагола.

— Убијен тупим предметом, лобања *разбијена* — и несвесно је понављао у себи као да је заборавио шта даље треба радити (...). (ЂП, 271)

У ниским дућанима је био муљ до колена, а у том муљу сва роба није могла бити на време изнесена. По сокацима *заглављена* читава дрвета, која је вода однекуд доплавила и *надувени* лешеве стокке која се подавила. (АЂ, 122)

— Био је, био, идио сам га одмах ујутру.

— И *отјеран*, разумије се?

— Је си ли чуо — *рањен* командант! (ЂП, 639)

Деглаголизација. Овај термин означава поступак који води стварању глаголских зероплазми, односно синтактоплазми и текстоплазми.

Синтактоплазме су зероплазме на нивоу реченице. То су, у ствари, безглаголске реченице. Структурно оне могу бити веома разнородне. Помоћу таквих реченица стварају се најразличитији стилски ефекти.

Идуће, треће и последње ноћи исто бдење, исти распоред, исто уплашено ослушкивање. И поноћ је прошла. (АЂ, 77)

То би за њега значила немилост, а немилост је могућна сваког дана и часа, јер ове ради да она дође, само он ради противно и брани се; *дакле он један против свих и свега.* (АЂ, 80)

Рамазан, свечани мјесец поста: дани су гладни и пусти, а ноћи од јела, шербета и прича. (КП, 26)

Сви је гледамо. Шта је у очевом погледу? *Можеда си бјегунац? Или кћи бјегуница?* (КП, 33)

Та ту би за младића, као што сам ја, могло бити масла! *Од старе коке масна чорба.* (НБ, 136)

Шта кажете, ракије, да пливаш у њој. А јој, мила мајко, то би тек нешто било, мал' му мољу. А није купити докон свијет и пренамагати се. Као да ми је то нешто. *Ракија, јагњетиња, ждерање.*

— *Ко о чему, баба о уштитцима, па и ти о ракији.* (НБ, 152)

Дан је био бистар. *Небо гладно и ведро.* Срнијет ишаран трагови-ма, јер је стока газила свуда (...). (ЂаП, 27)

»Шта имам да гледам? *Ништа. Празно небо.*« — вели Џека у себи (...). (ЂаП, 27)

Текстоплазме су завршни облик деструкције глагола јер долазе на нивоу текста. То је крајњи степен деструкције: из читавог текста нестају глаголи. Текстурална деглаголизација има ограничења у прозним текстовима, јер се може примијенити само у оним који су мањег обима. Најизразитији примјер је телеграфски стил. Међутим, најширу примјену деглаголизација има у поезији (в. Тошовић, 1985). Овај поступак толико је раширен да се може издвојити посебна врста умјетничког стваралаштва — безглаголска поезија. У њој се најчешће ради о рефлексиви, размишљању, описима природе. Она је израз трагања за новим, оригиналним поетским формама, која се понекад завршавају радикалним пјесничким експериментима. Ево неколико примјера:

Колико кола до дола до дола

Колико бола од кола до кола

Колико јада до града до града

Колико греба до брега до брега

Колико крви од усудних рана

Колико смрти до сушеног дана

Колико кола од дола до дола

Колико бола од кола до кола

Коло до кола од бола до бола

Мак Диздар *Коло бола*

Камен изнад камена.
Ни кућу од њега
ни у кућу с њим.

Камен испод камена.
Ни у ријечи с њим
ни ријечи од њега.

Дара Секулић — Бакије

јуче па тачка
данас па двотачка
сутра па три тачке

Анђелко Вулетић *Интерпункција*

Судар перспективе
Ред људи
Ред ракета
Птица у простору

Душан Матић *Пет плавих мрља*

Зрно до зрна — погача.
Длака до длаке — реп.
Камен до камена — палача.
Сто епиграма — еп.

Густав Крклец *У стилу пословице*

Глаголска метаплазма је, као што се види, комплексна и разнородна појава. Она се јавља на свим језичким нивоима — фонетско-фонолошком, лексичком, морфолошком, синтакстичком и текстуралном. На сваком од њих настају посебне форме метаплазми. Да би се дала потпуна типологија поступака који воде стварању метаплазми и да би се размотрила природа глаголске метаплазме у свој њеној цјеловитости и слојевитости, неопходно је извршити шире истраживање. Овај рад представља уводни дио за такву анализу.

ГЛАГОЛЬНЫЙ МЕТАПЛАЗМИ

Резюме

Под поњатијем метаплазм автор подразумевае грамматическую форму, возникшую на базе определенного эталона, который подвергается изменению путем добавления, сокращения или перестановки какого-либо структурного элемента.

В работе рассматриваются основные теоретические вопросы и дается классификация типов метаплазм. В зависимости от приема, который применяется, выделяются простриктивные и рестриктивные глагольные метаплазмы. Первые возникают на базе плюс-приема, вторые на базе минус-приема. Плюс-прием имеет два варианта: анафорический и эпифорический. Рестриктивный глагольный метаплазм преобладает в языке, поэтому центральное внимание

уделяется этой разновидности глагольного метаплазма. На каждом языковом уровне возникают соответствующие типы метаплазма: фонометаплазмы, морфометаплазмы, текстоплазмы. Прием, который ведет к образованию синтактоплазм и текстоплазм, автор называет деглаголизацией.

СКРАЋЕНИЦЕ

АА: Иво Андрић. *Проклета авлија*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 4. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, с. 17—81.

АЂ: Иво Андрић. *На Дрини ћуприја*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 2. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, 407 с.

АТ: Иво Андрић. *Травничка хроника*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 3. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, 463 с.

ЂаП: Ђамил Сијарић. *Приповијетке*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 20. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, с. 129—392.

ЂБ: Бранко Ђопић. *Башта сљезове боје*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 8. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, с. 1139—321.

ЂП: Бранко Ђопић. *Пролом*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 7. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, 685 с.

КП: Скендер Куленовић. *Понорница*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 6. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, 226 с.

КС: Мухамед Конџић. *Силицијум фронт*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 47. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, с. 15—402.

НВ: Новак Симић. *Браћа и кумири*. — Савремена књижевност народа и народности БиХ у 50 књига, књига 12. — Свјетлост, Сарајево, 1984/85, 506 с.